
Юлія Помаз

ПОМАЗ Юлія Володимирівна — старший викладач кафедри економіки підприємства Полтавської державної аграрної академії. Сфера наукових інтересів — охорона та збереження пам'яток культового походження, державно-церковні відносини в новітній історії України.

ОСОБЛИВОСТІ АТЕЇСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ І СТАН ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В СЕРЕДИНІ 1960-Х — НА ПОЧАТКУ 1970-Х РОКІВ В УКРАЇНІ

Досліджуються особливості атеїстичної політики і стан об'єктів культового призначення в середині 1960-х — на початку 1970-х років в Україні. Зазначається, що досліджуваний період відзначився як певними здобутками у збереженні культурної спадщини, так і відчутними прорахунками, які призвели до збідніння історико-культурного фонду України.

Ключові слова: державно-церковні відносини, антирелігійна політика держави, культові об'єкти, культові пам'ятки.

Витоки багатьох негараздів у новітніх державно-церковних взаємовідносинах беруть початок із недавнього минулого України, яке потребує об'єктивного аналізу з позицій сучасного історичного досвіду. Серед численних проблем радянського періоду виділяються особливості реалізації державою політики щодо культових об'єктів. Мета дослідження полягає в тому, щоб дослідити основні засади державної політики й практики щодо сакральних об'єктів в УРСР у середині 1960-х — на початку 1970-х років.

Необхідність вивчення досвіду взаємин держави та церкви зумовлено тим, що в історичній літературі радянського періоду панували догматичні погляди [1, 2, 3]. Упродовж останніх років тема войовничої атеїстичної політики радянської держави була забезпечена значною історіографічною базою, але питання ліквідації культових об'єктів в Україні в означений період в історичній науці вивчалось епізодично в контексті ряду проблем більш масштабного плану [4, 5, 6]. Втім, надзвичайно важливим є дослідження механізмів нищення сакральних об'єктів в українському суспільстві.

Після відставки М. С. Хрущова на жовтневому (1964 р.) пленумі ЦК КПРС намітилася певна зміна курсу в державній релігійній політиці. Стало зрозуміло, що практикованими гоніннями, обмеженням прав священників, забороною навчатися в духовних навчальних закладах радянська влада підривала в першу чергу свій авторитет. То ж у 1970-ті рр. ідеологи ЦК КПРС почали пропонувати нову модель державно–церковних відносин — не фізичного знищення віри, а її пристосування до комунізму [7, с. 336]. Намітилися ознаки відходу державно–партійної верхівки від політики і практики масового знищення культових об'єктів. Відмовившись від попередніх методів боротьби з релігією і церквою, нове керівництво країни на чолі з Л. І. Брежнєвим перейшло до прихованої тактики витіснення релігійних організацій з внутрішнього життя держави.

Влада зробила деякі кроки щодо послаблення надто суворих заходів щодо Церкви. У грудні 1964 р. у Верховному суді СРСР відбулася нарада з питань порушення соціалістичної законності відносно віруючих. Намагаючись відкрито продемонструвати зміну курсу релігійної політики, Президія Верховної Ради СРСР 27 січня 1965 р. прийняла постанову «Про деякі факти порушення соціалістичної законності у відношенні до віруючих». 13 серпня 1965 р. аналогічну постанову прийняла і Президія Верховної Ради УРСР [6, с. 100, 111]. Після виходу вказаних директив значно зменшилися

темпи зняття з реєстрації релігійних громад та церков. Проте, дослідники історії Церкви слушно стверджують, що кардинальних змін у політиці партії не відбулося. Неухильною залишилася антицерковна спрямованість державної політики, трансформувалися лише її форми й методи [6, с. 100; 8, с. 57]. Період масового закриття православних церков змінився новим затяжним, що називався в урядових документах періодом «упорядкування релігійної мережі» [9, с. 52].

Владу продовжували непокоїти не ліквідовані в попередні роки монастирі. Упродовж другої половини 1960 — 1970-х рр. одним із головних об'єктів двобою радянської системи з церквою залишалася Почаївська Лавра. Не приносила відчутних результатів система заходів щодо посилення атеїстичного виховання населення, налагоджена партійними і радянськими органами Кременецького району Тернопільської області. Не допомогло й відкриття атеїстичного музею в Почаєві. На святкування релігійного свята «Успіння» в Почаївській Лаврі в 1965 р. паломники і віруючі прибули в кількості 5 тис. чоловік, із яких близько 1 тис. — із інших областей і республік СРСР. Високою була активність віруючих, які морально і матеріально підтримували Лавру [10, арк. 126, 130]. Не полишаючи своїх задумів по знищенню святині, 15 — 16 липня 1965 р. каральні радянські органи влаштували погром прочан Почаївської Лаври, які спали на Лаврському кладовищі, не маючи іншого місця для ночівлі [11, с. 1062].

Вбачаючи в релігії силу, ворожу ідеалам радянського суспільства, партійно-державні структури продовжували виводити всілякі заходи, щоб не допускати реєстрації нових релігійних об'єднань, під будь-якими приводами продовжували закривати діючі церкви, молитовні будинки. В Івано-Франківській області в результаті проведеної роботи до 1965 р. припинили свою діяльність і були зняті з реєстрації 282 церкви, зруйновано 10 тис. хрестів і каплиць. На середину вересня 1965 р. на обліку уповноваженого перебували лише 374

релігійні громади РПЦ. Богослужіння відбувалося в 210 церквах. У Тернопільській області в 1964 р. було знято з реєстрації 23, за 8 місяців 1965 р. — 8 релігійних громад. Якщо в 1940 р. на Буковині діяло 425 православних церков й 6 монастирів, то у вересні 1965 р. в області функціонували лише 264 церкви. Із 68 православних громад Херсонської області, що перебували на реєстрації в 1962 р., у 1965 р. залишилося 60, з яких фактично діяли 43 [12, арк. 40, 47, 68, 73]. Станом на 15 жовтня 1965 р. у Луганській області було зареєстровано 66 православних громад, церковні служби відбувалися регулярно у 62 церквах і молитовнях [13, арк. 208].

За двадцять післявоєнних років в УРСР були зняті з реєстрації 5231 православна церква і молитовний будинок. Велику кількість вивільнених культових приміщень після відповідного переобладнання освоїли під соціально-культурні заклади (1653), складські приміщення (794) і житло (209). Багато сакральних споруд, які перебували в «аварійному» стані, розібрали. 1209 церковних приміщень у республіці взагалі не використовувалися. Більше 77 % неосвоєних культових споруд знаходилися у 7 західних областях республіки. Зокрема, в Львівській області — 369 із 608 знятих з реєстрації, Тернопільській — 178, Івано-Франківській — 203 і Ровенській — 83. Фактично не залишилося невикористаних церковних споруд в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Полтавській і Херсонській областях [14, арк. 56].

У 60 — 70-ті рр. ХХ ст. у радянському суспільстві нагальним залишалося завдання перетворення історико-культурної спадщини на знаряддя партійно-більшовицького виховання. [15, с. 156]. Сильно скорочені асигнування на консервацію і реставрацію пам'яток архітектури в попередні роки не давали змоги провести навіть першочергові роботи, необхідні для рятування від загибелі багатьох творів давнього зодчества. Важливість справи збереження культурних цінностей недостатньо усвідомлювалася навіть тими органами, які повинні

були їх охороняти. Майстерні, які не мали відповідних виробничих потужностей, як правило, ухилялися від ремонтних робіт, а органи охорони пам'яток, не маючи достатніх прав, не виявляли наполегливості в їх своєчасному проведенні [16, с. 9 — 10, 12]. У республіці не було єдиного господаря пам'яток. Так, надбаннями історії, археології, мистецтва відало Міністерство культури УРСР, а пам'ятками архітектури — Держбуд УРСР. Така ситуація негативно вплинула на пам'яткоохоронну справу, породжувала конфліктні ситуації. Недостатність ремонтно–реставраційної бази негативно позначилася на збереженні пам'яток, часто провокувала їх знесення. У ряді міст УРСР знаходилася значна кількість цінних культових пам'яток, які потребували ремонту та реставрації, деякі з них перебували у гостро аварійному стані.

По відношенню до пам'яток архітектури практично не використовувалася стаття 207 Кримінального кодексу, яка передбачала покарання за навмисне знищення, зруйнування чи зіпсування пам'яток культури, взятих під охорону держави [17, с. 431]. Упродовж 1964 — 1965 рр. була зруйнована дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці (1756 р.) в с. Андріївка (Фірлеївка) Буського району Львівської області [18, с. 50]. Тоді ж знищили дзвіницю зруйнованої в 1930-х рр. Успенської церкви (XVIII ст.) у с. Стахорщина Новгород–Сіверського району Чернігівської області. У травні 1965 р. у с. Руське Поле Тячівського району Закарпатської області силами школярів під керівництвом директора місцевої школи (водночас вчителя історії) була розібрана на дрова і згодом спалена дерев'яна Миколаївська церква (17 ст.). Того ж року в селі розібрали церкву Св. Йоана Хрестителя (16 ст.), в с. Плав'я Свалявського району знищили Миколаївську церкву (поч. 18 ст.) [19, с. 131 – 132, 146, 164]. Зазнали нищення й інші унікальні сакральні споруди.

За кількістю стародавніх пам'яток історії та культури одне з перших місць у Європі займав Київ. Та вже на середину 1960-х

рр. збереглися лише їх одиниці. Питання вироблення серйозних підходів щодо експлуатації архітектурних пам'яток піднімали в 1965 р. у листі на ім'я секретаря ЦК КПУ А. Д. Скаби відомі науковці, художники, культурні діячі [20, с. 206].

Із другої половини 1960-х рр. розпочинається поступове піднесення пам'яткоохоронної справи в Україні. На виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 24 серпня 1963 р. № 970 «Про впорядкування справи обліку та охорони пам'ятників архітектури на території Української РСР» Держбуд та Міністерство культури УРСР у 1965 р. продовжили роботу по обстеженню виключених зі списку пам'ятників архітектури з метою виявлення цінних творів старовинного монументального живопису, скульптури та високохудожньої різьби по дереву. В результаті проведеної перевірки твори образотворчого мистецтва виявили у Вінницькій, Львівській, Рівненській, Тернопільській та Чернівецькій областях в 29 спорудах, із яких 6 були діючими церквами та молитовнями [21, арк. 1].

2 — 3 червня 1965 р. відбувся пленум Науково-методичної ради по охороні пам'яток культури Міністерства культури СРСР, у ході якого вказувалося на серйозні недоліки в справі охорони, реставрації і використання пам'яток культури [22, арк. 127]. У липні 1965 р. у Москві відбулася наукова конференція, присвячена проблемам використання історико-художніх пам'яток в ідейно-естетичному вихованні трудящих і ролі добровільних товариств та музеїв в пропаганді й охороні пам'яток культури. У резолюції конференції вказувалося, що питання про впорядкування державної системи охорони, реставрації пам'яток культури та затвердження нового загальносоюзного законодавства в цій сфері давно назріло і не терпить подальшого відкладання [22, арк. 89-90].

Із 4 по 22 липня 1965 р. в Україні працювала Комісія Науково-методичної ради по охороні пам'яток культури Міністерства культури СРСР, перед якою стояло завдання вивчити стан справи охорони, використання і пропаганди культурної спадщини [22,

арк. 169]. Практичні рекомендації, висловлені спеціалістами комісії, певною мірою активізували пам'яткоохоронну роботу. Зокрема, поступово відновлювали спотворені перебудовами й некваліфікованими ремонтами унікальні архітектурні пам'ятки — Успенський собор і Покровську надбрамну церкву Святогірського монастиря на Донеччині [23, с. 79]. У 1965 — 1969 рр. були проведені дослідження Богоявленської церкви в Острозькому замку [24, с. 79].

В умовах тимчасового послаблення ідеологічного тиску в середині 1960-х рр. виникли сприятливі умови для створення масового добровільного товариства охорони пам'яток. Навесні 1965 р. з пропозицією про створення Товариства охорони пам'яток історії та культури виступила газета «Літературна Україна». Тоді ж виникла ініціативна група з представників інтелігенції — учених, архітекторів, письменників, художників, кінематографістів, які звернулися до ЦК КПУ з пропозицією щодо організації Товариства [25, арк. 53]. Постановами ЦК КПУ від 25 серпня 1965 р. і Ради Міністрів УРСР від 28 серпня 1965 р. було створене Товариство охорони пам'ятників історії та культури УРСР (УТОПК) [26, арк. 73]. Національно свідомо українська громадськість в умовах антирелігійного суспільства отримала можливість легально впливати на стан охорони пам'яток у цілому, в т. ч. й культових, зберегти від знищення конкретні сакральні об'єкти.

У другій половині 1960-х рр. був прийнятий ряд правових актів, які регулювали сферу державно–церковних відносин. У 1966 р. була створена Рада в справах релігій, розроблялося «Положення про релігійні об'єднання СРСР», яке так і не було затверджене. 26 березня 1966 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла Указ «Про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні культу» і Постанову «Про застосування статті 138 Кримінального кодексу Української РСР». Проте, більшість законодавчих актів, що гарантували свободу совісті, по суті залишалися лише

звабливими деклараціями, які не мали позитивного значення для розвитку православної Церкви в Україні. Ставлення партійно–радянського активу до церкви та віруючих суттєво не змінилося. Всього в республіці мережа діючих православних церков за період 1948 — 1966 рр. скоротилася з 9771 до 4540 (46,5 %). У областях, які мали велику кількість пустуючих культових споруд, не йшла на спад релігійна активність віруючих. У липні 1966 р. в УРСР 238 релігійних громад добивалися відновлення церковних служб [14, арк. 30, 55].

У період так званого «застою» масового зачинення церков не відбувалося, проте влада не поспішала відкривати й храми, зачинені раніше. Інколи, досить неохоче, держава йшла назустріч проханням віруючих, реєструючи закриті в попередні роки релігійні громади та повертаючи церковні приміщення. Так, 31 серпня 1966 р. Овруцький райвиконком Житомирської області виніс рішення про реєстрацію релігійної громади с. Новий Дорогин, визнавши невинуватість її зняття з реєстрації та вилучення молитовні в 1962 р. [26, арк. 128] У 1960 р. в с. Кунка Гайсинського району Вінницької області віруючим заборонили відвідувати церкву, приміщення якої було визнане аварійним. Лише в листопаді 1966 р. комісія в складі обласних спеціалістів зробила висновок, що споруда потребує капітального ремонту [27, арк. 115].

У 1966 р. в УРСР був проведений ряд заходів, спрямованих на покращення справи охорони і пропаганди пам'яток історії та культури. Держбуд УРСР розробив на 1967 — 1970 рр. план найневідкладніших першочергових консерваційних та ремонтно–реставраційних робіт по найцінніших пам'ятках архітектури [28, арк. 37]. Проте, у справі охорони пам'яток і в практиці їх відбудови та використання існували серйозні проблеми. О. О. Нестуля дотримується думки, що зі створенням УТОПК ситуація суттєво не покращилася, оскільки Товариство обмежило діяльність науковців, діячів культури, зацікавлених проблемами збереження старовини, охороною

ідеологічно «правильних» пам'яток. У пам'яткоохоронній справі робився наголос на необхідності збереження й реставрації новоспороджених об'єктів, проблеми старовинних пам'яток оголошувалися неактуальними [15, с. 157].

Органи влади продовжували послідовно здійснювати заходи по скороченню церковної мережі. Наприкінці березня 1967 р. на території Української РСР було зареєстровано 5918 релігійних громад, у т. ч. православних — 4531. Всього за післявоєнні роки в республіці з реєстрації зняли 5209 церков і молитовних будинків [29, арк. 22]. Станом на 1 жовтня 1967 р. у республіці не використовувалося 579 культових приміщень, у т. ч. 553 православних. Із них 68 були аварійними, підлягали розбиранню. Із 132 раніше розібраних по всій Україні церков, 124 припадало на Полтавщину [30, арк. 3].

Зважаючи на загрозливий стан пам'яткоохоронної сфери Рада Міністрів УРСР 20 лютого 1967 р. прийняла постанову № 125 «Про стан і заходи по дальшому поліпшенню охорони та збереження пам'ятників архітектури, мистецтва, археології та історії в Українській РСР» [31, арк. 34]. Були намічені конкретні шляхи вирішення нагальних проблем охорони історико-культурних пам'яток, що було великим кроком вперед порівняно з попередніми директивами. У ході виконання даної постанови в УРСР проводилася робота, що мала позитивний вплив на стан охорони та збереження культурної спадщини. Зокрема, виконком Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих зобов'язав голів райміськвиконкомів забезпечити охорону та утримання колишніх культових споруд, що були пам'ятниками архітектури [32, арк. 3].

Пам'яткоохоронні питання поступово набувають все більшої ваги в діяльності місцевих органів влади, республіканських і союзних міністерств та відомств, громадських організацій. 2 жовтня 1967 р. Президіум Академії наук СРСР та колегія Міністерства культури СРСР прийняли рішення про створення Зводу пам'яток [33, с. 99]. Внаслідок прийняття конкретних

заходів по охороні Києво–Печерського заповідника в 1967 р. порівняно з 1965 р. майже в 9 раз збільшилися асигнування за рахунок республіканського бюджету на ремонтно–реставраційні та консерваційні роботи [34, с. 30]. Однак, реставраційні роботи на деяких об'єктах, розпочаті наприкінці 1960-х рр., проводилися настільки повільно, що деякі споруди могли не дочекатися реставрації, їм загрозувала повна руйнація. Мали місце випадки пограбування в пам'ятках архітектури предметів церковного оздоблення й їх продажу за кордон.

Важливу роль для розвитку пам'яткоохоронної справи відіграв наказ голови Держбуду УРСР у справах будівництва від 9 серпня 1968 р. Проекти генеральних планів і забудови населених пунктів, у яких збереглися цінні пам'ятники культури, архітектурні ансамблі тощо відтепер подавалися на погодження до Головного управління планування та забудови населених пунктів і архітектури Держбуду УРСР [34, с. 34]. 22 серпня 1968 р. було ухвалене рішення Президіуму Ради Міністрів УРСР, яким передбачалося проведення республіканськими міністерствами і відомствами, виконкомом обласних, Київської та Севастопольської міських Рад спільно з УТОПК упродовж 1968 — 1969 рр. комплексного обстеження пам'ятників усіх видів й складення уточнених списків пам'яток культури загальносоюзного і місцевого значення з основними даними і короткими анотаціями про них [35, арк. 3]. У лютому 1969 р. Держбуд України вніс пропозиції про доповнення державного списку пам'ятників архітектури, безпідставно скороченого в 1961 — 1963 рр. 800-ми новими об'єктами [36, с. 120].

У 1970 р. органи культури республіки продовжили роботу по складанню списків пам'яток культури загальносоюзного і республіканського значення, підготовці до видання каталогів пам'яток, оформлення охоронно–орендних договорів [35, арк. 16]. На базі Республіканських спеціалізованих науково–реставраційних майстерень виникло Українське спеціалізоване науково–реставраційне виробниче управління

при Держбуді УРСР [37, с. 14]. Поступово збільшувалася чисельність пам'яток культури, які держава брала під свою охорону. Так, у 1970 р. до списку пам'яток було внесено 578 об'єктів. Усього цього року на державному обліку перебувало 2009 пам'яток [38, арк. 185]. Однак, кількісне збільшення цих показників ще не означало їх якісного покращання, оскільки офіційна ідеологія надавала пріоритет пам'яткам радянського часу й відкидала цінність об'єктів давнини.

Запекла боротьба з «українським буржуазним націоналізмом» початку 70-х рр. спричинила посилення ідеологічного тиску в Україні. Шукаючи його вияви в усіх сферах життя, не обминули й пам'яткоохоронну сферу. Саме цим фактом зумовлена поява постанови ЦК КПУ «Про роботу Українського товариства охорони пам'яток історії та культури» від 3 жовтня 1972 р., у якій робота Товариства була розкритикована за те, що в його діяльності мали факти захоплення старовиною. Даний документ став спрямованим у роботі державних та громадських інституцій, які на практиці починають керуватися негласним принципом, за яким чисельність пам'яток дожовтневого періоду України не повинна була перевищувати 30 % від загальної кількості облікованих пам'яток. Раніше ухвалені постанови й рішення так і не були запроваджені [39, с. 31].

На середину 70-х рр. із 1346 пам'ятників архітектури, які знаходилися під охороною держави, 479 вимагали екстрених консерваційних або ремонтно–реставраційних заходів. У 1974 р. більше 130 пам'ятників використовувались під склади та цехи промислових підприємств, близько 280 не мали господаря взагалі [34, с. 44]. Радянське керівництво, незважаючи на всі прихильні словесні декларації, не було зацікавлене у відновленні знищених ним же храмів. Більшість культових споруд так і лишилися у занедбаному стані, що спричиняв їх аварійність. Окремі сакральні об'єкти офіційно були узяті під захист держави, однак не лише не реставрувалися, а й навіть не охоронялися.

Отже, в середині 1960-х — першій половині 1970-х рр. Церква залишалася повністю підпорядкованою радянській державі, яка відверто нехтувала її законні права та інтереси. Монополія на регулювання чисельності церков залишалася в руках держави. У означений період завдяки послідовній позиції українських краєзнавців, краєзнавчих організацій та осередків, зокрема, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, вдалося певною мірою активізувати роботу з охорони сакральної спадщини. Однак, дана справа не була поставлена на рівень важливих державних завдань. Обмеження, керівне втручання й самоправство партійно-державних функціонерів у релігійній сфері в середині 1960-х — першій половині 1970-х рр. спричинили безповоротні втрати як у сфері матеріальних, так і духовних надбань внаслідок руйнації об'єктів культового призначення.

Література

1. *Гордиенко Н. С.* Атеизм и религия в современной борьбе идей: Критика клерикального антикоммунизма / Н. С. Гордиенко. — Л.: Лениздат, 1982. — 175 с.
2. *Зоц В. А.* Культура. Религия. Атеизм / В. А. Зоц. — М.: Политиздат, 1982. — 158 с.
3. *Шамаро А. А.* Памятники архитектуры прошлого в атеистическом воспитании / А. А. Шамаро. — М.: Знание, 1985. — 64 с.
4. *Войналович В. А.* Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940—1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. — К.: Світогляд, 2005. — 741 с.
5. *Панченко П. П.* Релігійні конфесії в Україні (40-і — поч. 90-х рр.) / П. П. Панченко; [АН України, Ін-т історії України]. — К.: Б. в., 1993. — 49 с.
6. *Пащенко В.* Православ'я в новітній історії України / Володимир Пащенко. — Ч. 2. — Полтава, 2001. — 736 с.
7. *Поспеловский Д. В.* Православная церковь в истории Руси, России и СССР: Учеб. пособие / Д. В. Поспелов-

ский. — М.: Библейско-Богословский ин-т св. апостола Андрея, 1996. — 408 с.

8. *Шкаровский М. В.* Русская православная церковь в 1958-1964 годах / М. В. Шкаровский // Вопросы истории. — 1999. — № 2. — С. 42 — 59.

9. *Кривенко С.* До історії відносин радянських установ та православної церкви. Черкащина 1944 — 1965 рр. / Сергій Кривенко // Родовід. — 1996. — № 1. — С. 31 — 56.

10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України), ф. 4648, оп. 1, спр. 447.

11. Мартирологія українських церков. У 4 т. — Т.1: Українська православна церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / Укл.: О. Зінкевич, О. Воронин. — Торонто-Балтимор: «Смолоскип», 1987. — 1207 с.

12. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 70, спр. 2571.

13. ЦДАВО України, ф. 4648, оп. 1, спр. 446.

14. Там само, оп. 5, спр. 3.

15. *Нестуля О. О.* Особливості пам'яткоохоронного руху в Україні 1917 — 1991 рр. та актуальні завдання збереження історично-культурної спадщини на сучасному етапі / О. О. Нестуля // Стратегія українського державотворення: філософсько-політологічний та економічний аналіз. Філософія. Економіка. Політика. Освіта: Зб. наук. пр. — Київ — Полтава: «АСМІ», 2000. — С. 147 — 160.

16. Сообщение постоянной комиссии правления Союза архитекторов СССР содействия охране памятников архитектуры / Под общ. ред. В. Н. Иванова и А. Г. Чинякова. — М., 1965. — 13 с.

17. Законодавство про пам'ятники історії та культури (Збірник нормативних актів) / Під ред. О. Н. Якименка. — К.: Вид-во політичної літератури України, 1970. — 464 с.

18. *Слободян В.* Втрачені пам'ятки сакральної архітектури Львівщини / Василь Слободян // Пам'ятки України: історія та культура. — 2004. — № 1. — С. 47 — 78.

19. *Вечерський В. В.* Втрачені святині / В. В. Вечерський. — К.: Техніка, 2004. — 176 с.

20. *Крук О. І.* Державний архітектурно-історичний заповідник «Софійський музей» у збереженні національно-культурних традицій українського народу 50—80-х рр. / О. І. Крук // Наукові записки / Національна академія наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. — Вип. 9. — К., 1999. — С. 204—207.

21. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 10, спр. 278

22. Там само, оп. 10, спр. 255.

23. *Лівшиць Ю.* Динаміка руйнування печер Святогірського монастиря на Донеччині / Ю. Лівшиць // Пам'ятки України. — 1997. — №1. — С.79—85.

24. *Годованюк О. М.* Монастирі та храми Волинського краю / О. М. Годованюк. — К.: Техніка, 2004. — 176 с.

25. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 10, спр. 307.

26. Там само, спр. 286.

27. Там само, ф. 4648, оп. 7, спр. 84.

28. Там само, ф. 5116, оп. 10, спр. 284.

29. Там само, ф. 4648, оп. 5, спр. 33.

30. Там само, спр. 73.

31. Там само, ф. 5116, оп. 10, спр. 285.

32. Там само, ф. 4648, оп. 5, спр. 36.

33. *Игнаткин И.А.* Охрана памятников истории и культуры / И. А. Игнаткин. — К.: Вища школа, 1990. — 223 с.

34. Охорона, використання і пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР (Збірник методичних матеріалів в шести частинах). — Частина 4. — К., 1989. — 153 с.

35. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 10, спр. 351.

36. *Данилюк Ю. З.* Державна політика щодо архітектурних пам'яток культового призначення у 60-х роках на Україні / Ю. З. Данилюк // Релігійна традиція в духовному відродженні України. — Полтава 1992. — С. 119—121.

37. *Вечерський В.* Реставрація пам'яток архітектури / Віктор Вечерський // Пам'ятки України. — 1997. — № 1. — С. 10—14.

38. ЦДАВО України, ф. 5116, оп. 10, спр. 381.

39. Піскун В. М. Проблеми охорони та використання культурної спадщини в Україні (середина 70-х років ХХ ст.): Дис...канд. іст. наук: 07.00.01 / В. М. Піскун; НАН України, Інститут історії України. — К., 1995. — 204 с.

Помаз Ю.В. Особенности атеистической политики и состояние объектов культового назначения в середине 1960-х — начале 1970-х годов в Украине.

Исследуются особенности атеистической политики и состояние объектов культового назначения в середине 1960-х — в начале 1970-х годов на Украине. Отмечается, что исследуемый период обозначился как определенными достижениями в сохранении культурного наследия, так и ощутимыми просчетами, которые обеднили историко-культурный фонд Украины.

Ключевые слова: *государственно-церковные отношения, антирелигиозная политика государства, культовые объекты, культовые памятники.*

Pomaz Y.V. Features of askepticheskoy policy and state of ob'ektov of the cult setting in the mean of 1960th — beginning of 1970th in Ukraine.

Peculiarities of atheistic state policy and concerning objects of cult purpose in the 60s – 70s in Ukraine are examined in this article. An general the period that is being examined by the author was marked by both achievements in saving cultural heritage and drawbacks which impoverished historic and cultural fund of Ukraine.

Key words: *state-church relations, anti-religious policy of the state, cult objects, cult sights.*

Надійшла до редакції 15.06.2010 р.